

Терзман Олександра Вікторівна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 1:316.776.3

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОМУ НАПРЯМКУ

Статтю присвячено дослідженню дискурсу в комунікативно-орієнтованому напрямку; розглянуто концепцію дискурсу як основу людської комунікації, визначено головні особливості дискурсу, зазначено основні елементи дискурсу, класифіковано типи дискурсу за соціально-мотиваційним принципом.

Ключові слова: дискурс, комунікативний дискурс, соціальна комунікація, елементи дискурсу.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДИСКУРСА В КОМУНІКАТИВНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ НАПРАВЛЕНИИ

Статья посвящена исследованию дискурса в коммуникативно-ориентированном направлении; рассмотрена концепция дискурса как основа человеческой коммуникации, определены главные особенности дискурса, указаны основные элементы дискурса, классифицированы типы дискурса по социально-мотивационному принципу.

Ключевые слова: дискурс, коммуникативный дискурс, социальная коммуникация, элементы дискурса.

STUDY OF DISCOURSE IN THE COMMUNICATIVE- ORIENTED DIRECTION

The article is devoted to the study of discourse in the communicative-oriented direction; the concept of discourse is considered as a basis for human communication, the main features of discourse were determined, the main elements of discourse were pointed out, the types of discourse were classified according to the socially-motivational principle.

Key words: discourse, communicative discourse, social communication, elements of discourse.

Дискурс є об'єктом міждисциплінарного вивчення, сфера його вживання велика настільки, що можна говорити про прагматичність терміна.

У широкому значенні дискурс визначається як комунікативна дія, явище, яке являє собою мовлення, діалог, стиль, мову, що пройшли через призму соціокультурних факторів – знань про світ, життєвих цінностей, поглядів, установок, культурних традицій тощо.

Дискурс — це сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і репрезентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом). Роль дискурсу в організації засобів мовного коду є значною, тому його можна вважати одночасно живим процесом спілкування і найзагальнішою категорією міжособистісної взаємодії.

Дослідження специфіки дискурсу у гуманітарному знанні пов'язано із зацікавленістю до проблем комунікації в широкому сенсі.

Проблеми дискурсу стали предметом досліджень Ю. Хабермаса, М. Фуко, М. Пеше, М. Л. Макарова та ін.

Предмет дослідження – дискурс в комунікативно-орієнтованому напрямку.

Мета дослідження – визначити головні особливості дискурсу, розглянути дискурс як основу людської комунікації, зазначити елементи дискурсу, вказати класифікацію типів дискурсу за соціально-мотиваційним принципом.

Головні особливості дискурсу – його раціональність, тобто він передбачає осмисленість, доцільність, чітку постановку проблем, які обговорюють, використання певних методів для обґрунтування певних тверджень, пошуку істини та ін. Дискурс постає особливою розумово-мовленнєвою діяльністю, що має логічно визначену структуру «мета – метод – результат».

Мета визначає чітку спрямованість розумово-мовленнєвої діяльності суб'єктів, учасників дискурсу, тобто те, заради чого вони ведуть дискурс – пошук істини, розв'язання певних проблем, досягнення консенсусу тощо.

Методи – інтелектуальні прийоми, які використовують суб'єкти дискурсу для досягнення мети.

Результат – мета досягнута або не досягнута.

Ще одна особливість дискурсу – його історичність. Це просторово-часовий вимір дискурсу; соціально-культурні чинники, що змінюються в часі та зумовлюють особливості ведення певного дискурсу. Так, філософські дискурси античних, середньовічних або сучасних філософів різняться за змістом, ситуацією, розглядом проблем тощо.

Елементами дискурсу є події, про які йдеться, комунікативно-інтенціональна інформація та:

- а) обставини, які супроводжують події;
- б) контекст, у якому відбуваються події;
- в) оцінка учасників події;
- г) інформація, яка співвідносить дискурс із подіями.

Дискурс можуть розуміти як результат процесу взаємодії комунікантів у соціокультурному контексті. Він є складним комунікативним явищем, що включає соціальний контекст, інформацію про комунікантів та знання процесів виробництва і сприйняття текстів [1, с.253-263].

Залежно від сфери діяльності, в якій дискурс набуває особливого змісту, існують філософський, науковий, політичний, юридичний та інші його різновиди. Кожному виду дискурсу притаманні такі властивості:

- особлива мова міркування (філософська, наукова, юридична тощо);
- предмет обговорення;
- методи аргументації.

У комунікативному аспекті дискурс постає монологом і діалогом суб'єктів, які, у процесі пошуку взаєморозуміння, намагаються знайти співчуття, моральну допомогу, взаєморозуміння тощо. Історично, в життєдіяльності людей, дискурс набуває нових властивостей і смислових характеристик, а також породжує певні феномени й ефекти [7].

Німецький філософ і соціолог Ю. Хабермас в роботі «Підготовчі зауваження до теорії комунікативної компетенції» розглядає дискурс як основу людської комунікації, що базується на принципі раціонального обговорення проблем. Концепція дискурсу була спрямована проти

норм і ціннісних суджень в науці і дослідницької діяльності як провідних до об'єктивного, істинного знання, що затверджуються позитивізмом. Справжній дискурс повинен елімінувати апріорні і безумовні оцінки і норми, виходити з критичного раціоналізму, враховувати всі попередні мотиви його учасників, включаючи готовність або неготовність до досягнення взаєморозуміння.

Комунікація як діяльність являє собою систему елементарних актів, що складаються з ланцюга взаємопов'язаних комунікативних дій: входження суб'єкта в комунікативну ситуацію, її оцінка, вибір суб'єкта для можливої взаємодії, постановка завдання комунікативного менеджменту, залучення суб'єкт-партнера, налаштування на його емоційно-психічний стан, формування загального фону комунікативної взаємодії, стимулювання комунікативних дій партнера. Кожен акт визначається:

- суб'єктом-ініціатором спілкування,
- суб'єктом, якому адресована ініціатива,
- нормами, за якими організовується спілкування,
- цілями, які переслідують учасники спілкування,
- ситуацією, в якій здійснюється комунікативна взаємодія.

Найважливішою особливістю комунікації є те, що вона виступає соціально-регулюючим та соціально-конструюють фактором. Це проявляється, перш за все в тому, що комунікація виражає собою спосіб соціальної організації і згуртування індивідів і разом з тим, як спосіб розвитку самих цих індивідів, створення стійких міжособистісних і інтерсуб'єктних зв'язів, є підставою соціальної ідентичності. Сучасні форми соціальної комунікації формують особливу субкультурну середу та є способами реалізації соціальних і повсякденних (особистісних) дискурсів. Вони висловлюють собою соціальну диференціацію, соціальну стратифікацію і соціальну ієрархізацію і категоризацію відносин і взаємодій [4, с.22].

Сутність соціальної комунікації складають взаємодії індивідів, забезпечені стандартними паттернами (зразками). Патерни є лише символічні посередники релевантних (відповідних, доречних) дій. Їх наявність ще не гарантує взаєморозуміння між індивідами і зовсім не обов'язково спонукає їх до цього. Ключовим питанням є питання про взаєморозуміння людей, які спілкуються один з одним в звичайних життєвих ситуаціях [2, с. 296-298].

Соціальні комунікації є складним багатокомпонентним процесом, основними компонентами якого є:

- суб'єкти комунікаційного процесу – відправник і одержувач повідомлення;
- засоби комунікації – код, що використовується для передачі інформації в знаковій формі, канали, якими передається повідомлення;
- предмет комунікації відображає його;
- наслідки комунікації, виражені в зміні внутрішнього стану суб'єктів комунікаційного процесу, в їхніх відносинах або в їхніх діях [5, с.105]

Комунікативний дискурс – це своєрідне комунікативне мислення і комунікативна взаємодія [2, с. 294].

На основі аналізу безпосередньої комунікації можлива класифікація типів дискурсу за соціально-мотиваційним принципом:

- 1) дискурс, який характеризується експресивним типом мовленнєвих дій (радість, роздратованість), контрактивним типом (згода, відмова, привітання) та особистісно орієнтованою тематикою (афілятивний);

- 2) дискурс, за допомогою якого один партнер по комунікації хоче дізнатися більше про іншого, але так, щоб останній цього не зрозумів (інтерпретаційний); його реалізація відбувається у формі дискусії, коли партнери по комунікації дотримуються принципу солідарності, та у формі суперечки, якщо цей принцип порушується;
- 3) дискурс, головною ознакою якого є розрив інформації між партнерами (діалог-інтерв'ю);
- 4) дискурс, який реалізується у виробничій сфері: отримання інструкцій, розпоряджень, завдань (інструментальний) [6, с. 45 – 50].

Дослідження дискурсу в комунікативно орієнтованому напрямі дає можливість вивчити особливості відображення людиною навколишнього світу, соціального буття, проаналізувати реальний вияв взаємодії когнітивнономінативної та комунікативної функцій мови в конкретних соціокультурних ситуаціях.

Для опису дискурсу як вияву соціально-комунікативної взаємодії суттєвими є такі його ознаки:

- 1) належність комунікантів до певних соціальних груп;
- 2) соціокультурний контекст комунікації;
- 3) засоби, які використовуються для здійснення комунікативних дій;
- 4) діалогічність ;
- 5) спонукання до прийняття інтерпретації дійсності, яка бажана для адресата, засобами мовленнєвого впливу;
- 6) монополізація мовних засобів як вияву домінування через мову, що втілює універсальну структуру комунікації [3, с.188].

Отже, дискурс розглядають як реальну мовленнєву подію, сукупність процесу та результату вербалізованої мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Також дискурс виступає складним комунікативним явищем, результатом процесу взаємодії комунікантів у соціокультурному контексті. У реаліях сьогодення дискурс як комунікативний компонент виходить на перший план та стає невід'ємною складовою всіх форм суспільної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куранова С. І. Дискурс-аналіз як інтегративний комунікативно орієнтований метод у лінгвістиці // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2011, С. 253-263
2. Курбатов В. И. Коммуникативный дискурс (понимание, интерпретация, смысловые границы коммуникативного взаимодействия) / В. И. Курбатов // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – N 4. – С. 294-301
3. Перскова Ю. І. Дискурс як вияв соціальної взаємодії: параметр влади / Ю. І. Перскова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 16. – С. 186-189
4. Сметана В. В. Социальная коммуникация: Социально-философский анализ коммуникативных отношений и коммуникативного дискурса. Автореф. дисс. к.ф.н., Ростов-на-Дону, 2004, 26 с.
5. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
6. Сухих С. А. Типология языкового общения / Сухих С.А. // Язык, дискурс и личность. – Тверь, 1990. – С. 45 – 50
7. Дискурс як об'єкт логічного аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: